

KISS FARKAS GÁBOR

**A Békaegérharc Bécsben a 16. század kezdetén:
Jegyzetek a *copia* oktatásáról**

Az ókori retorikában az *amplificatio* még csak azt a szónoki eljárást jelentette, amelyben egy *argumentum* helyei (*loci*) felnagyítanak egy témát.¹ Quintilianus négy típusát különböztette meg (*Inst. or.* 8, 4):² a legegyszerűbb formája a növelés (*incrementum*), amelyet ma túlzásnak hívnánk – tolvajból betörő lesz, hűtlen asszonyból utcalány, sebesültből meggyilkolt ember. A nagyítás második eszköze a hasonlítás: egy kisebb (vagy éppen nagyobb) jelentőségű példához mérjük az adott helyzetet, és annak következményeivel összehasonlítva fokozzuk, vagy éppen kicsinyítjük a beszéd tárgyának gonoszságát, vagy éppen jóságát – ha egy lakomán csúfos dolog szitkozódni, mennyivel inkább az a népgyűlésben? A harmadik eszköz a hallgatóság érzelmeinek felébresztésére a *ratiocinatio*, azaz a következtetés – ha Antonius szavakkal leírhatatlan részegségét azzal próbáljuk jellemezni, hogy gladiátori testalkatát írjuk le: mennyi bor kellett ahhoz, hogy ezt a testet legyűrje?

Ennél a pontnál Quintilianus megáll és azt mondja, hogy az *amplificatio* negyedik típusa, a *congeries*, azaz a halmozás (hasonló érzelmi hatású és jelentésű szavak sorolása) nem is feltétlenül tartozik a nagyítás körébe (*potest ascribi amplificationi congeries quoque verborum ac sententiarum idem significantium* – *Inst. or.* 8, 4, 26). Jóllehet a későókori retorikusok (Fortunatianus, Marius Victorinus, később még Alcuin is) ragaszkodnak hozzá, hogy az *amplificatio* elsősorban a dicséret és a szidalmazás egyik alakzata, a 12. századtól kezdve ez a kifejezés olyan értelmet nyer, amely leginkább Quintilianus negyedik, alig oda sorolható kategóriájához, a halmozáshoz (*congeries*) áll közel. Ahogy Edmond Faral szépen megfogalmazta 1924-ben: „Az ókoriak úgy értették az *amplificatiót*, mint egy gondolat felnagyítását (*rehausser*), vagy megerősítését, és még egy kései korszakban is, mint Alcuiné, ugyanez a helyzet. De a 12–13. század elméletírói már úgy értelmezik, mint egy gondolat kifejtését vagy meghosszabbítását.”³

¹ LAUSBERG, Heinrich: *Handbuch der literarischen Rhetorik*. Stuttgart, 1990³. 220–224 és BAUER, Barbara: *Amplificatio*. In: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Ed. Gregor KALIVODA – Franz-Hubert ROBLING. Tübingen, 1992. I. Sp. 445–471. A *Rhetorica ad Herennium* szerint az *amplificatio* fő célja a hallgatóság érzelmeinek fokozása (II, 47: *amplificatio est res, quae per locum communem instigationis auditorum causa sumitur*).

² Quintilianus, Marcus Fabius: *Szónoklattan*. Ed. ADAMIK Tamás. Pozsony, 2008. 535–540. (A 8. könyv fordítása ADAMIK Tamás munkája.)

³ FARAL, Edmond: *Les Arts poétiques du XIIe et du XIIIe siècle. Recherches et documents sur la technique littéraire du Moyen Age*. Paris, 1924. 61.

Mathieu de Vendôme nem beszél még az *amplificatióról*, de Geoffroi de Vinsauf *Poetria novájában* már az *amplificatio* és az *abbreviatio* a költészet két alapvető metódusa (*Poetria nova* 219–689. sor, a költemény egynegyedét adja ezek típusainak bemutatása). A bőség fogalmát néhány sorban foglalja össze Geoffroi:

*Sententia cum sit
Unica, non uno veniat contenta paratu,
Sed variet vestes et mutatoria sumat;
Sub verbis aliis praesumpta resume; repone
Pluribus in clausis unum, multiplice forma
Dissimuletur idem; varius sis et tamen idem.*⁴

Ahogy máshol is a költeményében, itt is egyszerre mutatja be a szöveg az alakzat definícióját és használatát; a tételmondatot hat azonos jelentésű mondattal egészíti ki az illusztráció kedvéért.⁵ Geoffroi nyolcféle technikát mutat be a bőség megteremtésére: 1. más szavakkal ugyanazt elmondani (mivel hexameterben írta tankölteményét, nincs lehetősége terminus technicusok használatára); 2. körülírás, azaz csak célzásokkal utalni a leírt tárgyra; 3. hasonlat, vagy hasonlító szavak használatával, vagy anélkül; 4. aposztrofé, vagy felkiáltás; 5. prosopopoeia, azaz megszemélyesített fogalmak vagy kitalált személyek beszéltetése; 6. digresszió; 7. leírás (testé, ruháké vagy arcé); végül 8. az ellentétek alkalmazása a leírásban. Geoffroi újszerűségét a korábbi retorikai hagyományhoz képest mi sem jelzi jobban, mint hogy a „szélesítés” nyolc kategóriájából hetet a *Rhetorica ad Herennium* 4. könyvében szereplő alakzatok közül (4, 13, 19–55, 69) önállóan válogatott ki és ezeket tette meg tankölteménye vezérfonalának.⁶ A digresszív, részletező, a tárgyat elemenként kiszélesítő elbeszélésmód stíluserény lett a 12. századtól kezdve, technikái (*modi dilatandi*) pedig a költészet területén túl is, például a levélírási kézikönyvekben és formuláriumokban is megjelentek a *variatio* eszközeként. A középkori epika egyik alapvető segédeszköze lett a *dilatatio materiae*,⁷ az anyag kiszélesítése, és századokon át tartó népszerűségét azáltal is sikerült megőriznie, hogy Geoffroi költeménye központi szerepet töltött be a későközépkori *artes*-oktatás retorikai területén. Elsősorban az egyetemi kurzusokhoz köthetően közel 200 kézírata maradt fenn a *Poetria novának* a 13. század

⁴ Bár a gondolat azonos marad, ne elégedjen meg egy külsővel, tarkítsa öltözékét és vegyen magára váltóruhát; más szavakkal mondd el, amit korábban elmondta; egy mondatot mondj el újra többel, és a sokszínű külső leplezze el az azonos lényegét; legyél változatos, és mégis ugyanolyan.

⁵ Geoffroi poétikájának ezt a jellegzetességét és más költői erényeit állítja a figyelem középpontjába TILLIETTE, Jean-Yves: *Des mots à la parole. Une lecture de la Poetria Nova de Geoffroy de Vinsauf*. Genève, 2000 (Recherches et rencontres 16). FARAL meglehetősen negatív színben, üres bőbeszédűségként jellemezte az *amplificatio* eljárását, ezt TILLIETTE joggal kritizálja (90).

⁶ TILLIETTE: *i.m.* 90–91. Geoffroi technikáiról lásd még SCHMITZ, Silvia: *Die Poetik der Adaptation. Literarische inventio im 'Eneas' Heinrichs von Veldeke*. Tübingen, 2007. 262–292.

⁷ WORSTBROCK, Franz-Josef: *Dilatatio materiae: Zur Poetik des 'Erec' Hartmanns von Aue*. In: Uő.: *Ausgewählte Schriften*. Ed. Susanne KÖBELE – Andreas KRASS. Stuttgart, 2004. I. 197–228.

első felétől a 15. század végéig tartó háromszáz éves időszakból, amelyeknek mintegy harmadában máig kevéssé kutatott kommentárok is találhatóak.⁸

A magyar hallgatók által legkönnyebben elérhető és legkedveltebb egyetem, Bécs és különösen Krakkó európai összehasonlításban szokatlanul sokáig, a 15. század végéig támaszkodott Geoffroi tanítókölteményére az oktatásban; még 1498-ban is hallgathatták a krakkói magyar hallgatók a *Poetria*-előadásokat.⁹ A nyelvi bőség oktatásának egyik legfontosabb magyarországi emlékét Madas Edit ismertette: Johannes de Garlandia *Synonyma* című hexameteres költeménye (Bécs, Schottenstift, 305) is a latin nyelv stílusbeli gazdagságának oktatását szolgálta, és ezt kommentálta magyar nyelvű glosszákkal 1419-ben az esztergomi iskola lectionáriumban egy német anyanyelvű hallgató, aki a latin szinonimákat egyúttal a magyar szókincs bővítésére is felhasználta.¹⁰

A középkori bőségtan egyáltalán nem maradt folytatás nélkül a humanizmus retorikáiban sem: Erasmus nagy hatású tankönyve a szavak és dolgok kétféle bőségéről (*De duplici copia rerum ac verborum* 1512) ugyanannak az esztétikai-retorikai felfogásnak a továbbéléséről tanúskodik, amely az alkotói szöveg tekintélyének, auktoritásának megteremtésében és költői érdemekkel való felruházásában nagy szerepet tulajdonít a szöveg bőségének. Meglepő módon Erasmus nem csak a *copia* fontosságát veszi át a középkori *dilatatio*-tanból,¹¹ hanem példái több helyen szóról-szóra Geoffroi de Vinsauf *Poetria novájából* származnak.¹² Az utolsó „középkori” krakkói *Poetria*-előadások (1498) és Erasmus *De duplici copiája* (1512 – első közép-európai kiadásai: Bécs, Singrenius, 1519; Krakkó, Vietor, 1523) között alig több, mint egy évtized telik el. Ennek fényében jól látható, hogy az *amplificatio* esetében legalább annyi joggal beszélhetünk a nyelvi nevelés középkorból eredő strukturális és esztétikai folytonosságáról, mint a humanizmus purista szóhasználati és grammatikai megújulásáról.

Ahhoz, hogy ez a retorikai és költészeti bőségeszmény valóra válhasson, az írónak elsősorban sok szóra és sok dologra van szüksége, amelyek tárházából

⁸ Marjorie Curry Woods kiadott egy 13. századi kommentárt, de ennél jóval több különböző változat létezését jelezte: *An Early Commentary on the „Poetria nova” of Geoffrey of Vinsauf*. Ed. Marjorie Curry Woods. New York, 1985. xix-xxii. Lásd még Marjorie Curry Woods: *A Medieval Rhetoric Goes to School – and to the University: The Commentaries on the Poetria nova*. = *Rhetorica* (9.) 1991. 55–65.

⁹ Lásd *Liber diligentiarum facultatis artisticae Universitatis Cracoviensis*. Pars I (1487–1563). Ed. Wladislaus Wislocki. Krakkó, 1886. 2, 16, 18, 31, 33, 37, 40, 366. Forrásmegjelölés nélkül említi Marjorie Curry Woods: *An Unfashionable Rhetoric in the 15th Century*. = *Quarterly Journal of Speech* (75.) 1989. 313–314.

¹⁰ MADAS Edit: *Bécsi glosszák*. = *Magyar Nyelv* (77.) 1981. 506–510. A másik fontos emlék a Szalkai-iskoláskönyv önálló változata Nicolaus Dybinus népszerű *ars dictaminis*éből – lásd MÉSZÁROS István: *A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola*. Budapest, 1972. 141–167; illetve HANS SZKLENAR: *Magister Nicolaus de Dybin: Vorstudien zu einer Edition seiner Schriften. Ein Beitrag zur Geschichte der literarischen Rhetorik im späteren Mittelalter*. München, 1981. 187.

¹¹ Először George John ENGELHARDT utalt erre: *Mediaeval Vestiges in the Rhetoric of Erasmus*. = *Publications of the Modern Language Association of America* (63.) 1948. 739–744.

¹² Lásd GALLO, Ernest: *Geoffrey of Vinsauf and Erasmus’ De Copia*. *American Notes & Queries* (9.) 1970. 38–39 és Uő.: *The Poetria nova and its Sources in Early Rhetorical Doctrine*. Hague – Paris, 1971. 162–166; példái tovább szaporíthatók.

választva vagy azokat éppen parataktikusan felsorolva hozhatja létre a szöveget. A praxis elsajátítására 1500 és 1520 között az északi, Alpokon túli korahumanizmus létrehozott egy olyan megoldást, amely az itáliai oktatásra nem volt jellemző. Míg Itáliában a humanizmus elsősorban *studioló*khoz és magántanárokhoz kötődött, északon az egyetemek indították be az újszerű nyelvi képzést. Ennek következménye, hogy létrejöhettek egy sajátos nyomtatványforma, az egyetemi előadást kísérő kisnyomtatvány vagy *humanistische Vorlesungsmitschrift*, ahogy Jürgen Leonhardt nevezi.¹³ Leonhardt a lipcsei és az erfurti egyetemnek a 16. század első két évtizedéből származó nyomtatványait vizsgálta: ezek közül számos példányban, mind klasszikus szövegekben (például Cicero *De legibus*ában), mind humanista tankönyvekben talált kéziratot jegyzeteket. Általános jellemzőjük, hogy általában kicsiny, néhány ív terjedelmű kötetekről van szó; széles margóval és nagy interlineáris hellyel jelentek meg nagyjából 1490 és 1520 között. Leonhardt szerint a legfontosabb megjelenési helyek Lipcse, Köln, Strasbourg, Erfurt, Odera-Frankfurt, Wittenberg, Krakkó, Bécs, Deventer és Zwolle voltak, valamint bizonyos mértékig Párizs (elsősorban Iodocus Badius Ascensius kiadásai). Legalább ezer különféle kiadás jelenhetett meg, becslése szerint mintegy négyezer példányban, és nagyjából a reformáció elterjedéséig tartott e kiadványtípus virágkora.

Háromféle kommentár jelenléte jellemző ezekre a nyomtatványokra. Egyrészt az interlineáris, amely általában soronként néhány fontosabb kulcsszóhoz, de gyakran minden egyes szóhoz (a kötőszavakkal bezárólag) fűz egy-két szinonimát. A másik, ettől jól láthatóan elkülönülő marginális jegyzet a szövegben említett nevek, dolgok, történetek magyarázatát adja, de nemcsak azért, hogy ezáltal a szöveg jobban érthetővé váljék: céljuk inkább az olvasóban, a hallgatókban épülő szövegüniverzum enciklopédikus kiterjesztése, olyan párhuzamos tudásanyag kapcsolása az adott szöveghelyhez, amely nem magyarázó módon segíti a szöveg megértését, hanem tudásbeli bőséget kínál a későbbi szövegprodukciónak. Ettől a marginális kommentártól némiképp elválnak az időnként felbukkanó strukturális és retorikai kommentárok, amelyek egy alakzatra vagy a szónoki műként felfogott szöveg egy-egy részegységére, kezdetére (például szónoklat vagy apostrophé) hívják fel a figyelmet.

A gyakorlat bemutatására érdemes ismertetni egy olyan egyetemi óra anyagát, amely minden bizonnyal a bécsi egyetem *artes*-fakultásán hangozhatott el. Carlo Marsuppini még a 15. század első felében fordította le latin hexameterben Homérosz *Békaegérharcát*. A szövegből később, a század végén Johann Reuchlin is készített egy prózai fordítást; ennek híre zavarhatta meg az ifjú bécsi humanistát, Joachim Vadianust, aki Reuchlinnak tulajdonítva adta ki Marsuppini fordítását

¹³ LEONHARDT, Jürgen: *Exegetische Vorlesungen in Erfurt von 1500–1520*. In: *Humanismus in Erfurt*. Ed. Gerlinde HUBER-REBENICH – Walther LUDWIG. Rudolfstadt – Jena, 2002. 91–110; Uő.: *Eine Leipziger Vorlesung über Ciceros De legibus aus dem Jahre 1514*. = *Wolfenbütteler Renaissance-Mitteilungen* (26.) 2002. 1. 26–40; Uő.: *Gedruckte humanistische Kolleghefte als Quelle für Buch- und Bildungsgeschichte*. = *Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte* (29.) 2004. 21–34.

1510-ben.¹⁴ Vadianus 1508 őszén lett magister, 1510-ben kezdett oktatni Bécsben, a kötet ajánlása 1510. június 30-ra van keltezve. Bár egyetemi óráiról csak sejtések vannak, bizonyos, hogy a *Békaegérharc* is a témái közé tartozott, és ez a kiadvány is egyetemi előadása alkalmából jelent meg.¹⁵ Vadianus előszava arról tanúskodik, hogy a kötetet elsősorban azért becsülte, mert a *copia* használatát mutatja be. Homérosz epikus zsenialitása abban nyilvánul meg, hogy egy apróságot is gazdagon és bőségesen (*luculenter et copiose*) tudott megverselni, mert a költészetben két dolog a legnehezebb: az apróságokat szétnyújtani és a hosszú dolgokat lerövidíteni.¹⁶

Vadianus publikációja nyomán 1516 júniusában a mester egy magyarországi tanítványa, Frankfurter Bertalan is megjelentette ugyanezt a szöveget Vietornál, bár a paratextusok módosultak.¹⁷ Vadianus előszava és barátai ajánlóversei (Arbogast Strub, Johann Abhauser, Petreius Aperbachus) helyett szokatlan helyre – a Homérosz-szöveg után – került Frankfurter Bertalan ajánlása patrónusához, Mihály kalocsai préposthoz és székesfehérvári kanonokhoz, továbbá Caspar Ursinus Velius, a Vadianust követő bécsi nemzedék költőtehetségének verse, melyben Bertalant ajánlja Mihály prépost figyelmébe.¹⁸ Frankfurter Bertalan dedikációjában már az erasmusi *Balgaság dicséretéből* vett toposzokkal¹⁹ magasztalja Homérosz játékos művét, és az *amplificatio* erénye helyett a stílusváltás dicsérei: miképpen tudta a szerző az alantas dolgokat magas stílusban megénekelni (*res humiles eloquii gravitate exaltare*). A tanár személyére talán a kísérőversből következtethetünk: Caspar Ursinus Velius, aki – már elismert költőként – 1515-ben iratkozott be sziléziaiként a bécsi egyetem magyar *natiójába*, órákat tartott és 1524-től Vadianus egykori retorikai professzori székét is átvette. Ursinus görögöt is tanított az évtized végén az egyetemen, s mint látni fogjuk, a *Békaegérharc* névtelen kommentárjai nagyrészt a szereplők görög neveinek magyarázatával foglalkoznak.²⁰

¹⁴ Homérosz: *Batrachomyomachia* – Ioanne Capnion Phorcensi metaphraste. Ed. Joachim VADIANUS. Bécs, Hieronymus Vietor, 1510 (VD16 H 4627). A fordításról lásd KNAUER, Georg N.: *Iter per miscellanea: Homer's Batrachomyomachia and Johannes Reuchlin*. In: *The Whole Book: Cultural Perspectives on the Medieval Miscellany*. Ed. Stephen G. NICHOLS – Siegfried WENZEL. Ann Arbor, 1996. 23–36, itt 25–27.

¹⁵ NÄF, Werner: *Vadian und seine Stadt St. Gallen*. St. Gallen, 1944. I. 139.

¹⁶ *Dummodo constet auctoris ingenium ad Heroici staminis maiestatem texendam nimirum natum fuisse, uel eo solo, quod rem paruum reptilemque adeo luculenter et copiose signauerit. Tam enim arduum est minuta amicabile copia dilatare quam artificiosum amplissima quaeque concinno rerum fasciculo comprehendere* – Homeri *Batrachomyomachia*. 1510. a2r.

¹⁷ Homérosz: *Batrachomyomachia hoc est bellum Ranarum & Murum* – Ioanne Capnion Phorcensi metaphraste. Sequitur aliud Carmen Iocis & facetiis refertissimum. Bécs, Hieronymus Vietor, 1516 (App. H. 114, RMK III. 208). A címben szereplő *Sequitur aliud Carmen* valószínűleg Frankfurter Bertalannak erre a költeményére vonatkozik és nem az 1519 körül megjelent *Comoedia Gryllustra*.

¹⁸ Személye nem azonosítható egyértelműen a székesfehérvári káptalanban – vö. KÖBLÖS József: *Az egyházi közélet Máttyás és a Jagellók korában*. Budapest, 1994. 334–379.

¹⁹ KARDOS Tibor: *A magyarországi humanizmus kora*. Budapest, 1955. 276.

²⁰ BAUCH, Gustav: *Caspar Ursinus Velius, der Hofhistoriograph Ferdinand's I. und Maximilian's II.* = *Ungarische Revue* (7.) 1886. 24–26, 203–204 és ERBE, Michael – BIETENHOLZ, Peter G.: *Caspar Ursinus Velius*. In: *Contemporaries of Erasmus*. III. Ed. Peter G. BIETENHOLZ. Toronto, 1987. 356–357.

Két példány ismert ebből a kiadásból (München, Bayerische Staatsbibliothek, 4° A. gr. a. 527 – **M**; és Országos Széchényi Könyvtár, App. H. 114 – **B**). Mindkettő a már ismertetett, humanista előadáskísérő kéziratos jegyzetekkel van ellátva. A budapesti példány tulajdonosa Adamus Jungmair volt, aki az 1515. évi téli féléven iratkozott be a bécsi egyetemre.²¹ Bár a müncheni példány körül van vágva, és emiatt a marginális jegyzetek nagy része töredékes, rövid összehasonlítás után egyértelmű, hogy a két kötet ugyanannak a tanórának az anyagát örökíti meg. A budapesti példányban fennmaradt változat azt is rendkívül valószínűvé teszi, hogy a bécsi egyetemen elhangzott tanóra anyagát olvassuk.²² Példa gyanánt csak a 3v lapon található marginális magyarázatokat idézzük.

A Hidrum fatiferum tollentem colla sub auras sorhoz:

Hidrum rane maxime infestum habent vt vola. ex sententia plinius (sic) scribit **B**
Hidrum rane maxime infestum habent vt volaterranus ex sententia plinii scribit **M**

A CERNIT deus omnia vindex sorhoz:

Valerius li. 1. Lento ait gradu ad vindictam diuina procedit ira tarditatemque supplicii pene grauitate compensat. Addidit tibullus: sera tamen tacitis penam venit pedibus. **B** és **M** szó szerint azonos.

A Lichopinax ripis stagni qui forte sedebat sorhoz:

Pinax stintella dicitur lichnaonte autem lambere est hinc lichopinax mus dicitur quasi lambens sintellam. **B**
Pinax [...] dicitur lich [...] autem lam [...] hinc lich [...] mus dici [...] lambens **M**

Bár a mai olvasó figyelmét elsősorban a marginális jegyzetek és azon belül is fő témájuk, a szereplők görög nevének etimologizáló magyarázatai kötik le, legalább ilyen lényeges a humanista szövegépítkezési mechanizmusok szempontjából az interlineáris szinonimák szerepe. Felmerül a kérdés, hogy miképpen zajlott maga a szövegolvasás. A marginális jegyzetek egyező pozíciója (mindkét kötetben mindig csak ugyanahhoz a szóhoz, illetve tulajdonnévhez tartoznak a magyarázatok) és egymáshoz közeli vagy teljesen azonos megfogalmazása arra utal, hogy tanári diktálásra írták le a diákok az egyes marginális jegyzeteket. Az

²¹ Adam Junckmair ex Landaw-ként, október 13-án – *Die Matrikel der Universität Wien*. Ed. Willy SZALVERT – Franz GALL. Wien, 1967. II. 425.

²² Hasonló, több kötetben párhuzamosan hagyományozott órai kommentárra további példákat lásd két tanulmányban Janus Pannonius Guarino-panegyricusának 1512. évi bécsi kiadása (*Giano Pannonio nell'educazione umanistica: la fortuna del Panegirico di Guarino Veronese a Vienna*. = Nuova Corvina: Rivista di studi italiani in Ungheria [20.] 2008. 134–141), illetve Eck Bálint művei kapcsán (*Humanist Ethics and Urban Patriotism in Upper Hungary at the Turn of 15th–16th Centuries* (Valentine Eck's *De reipublicae administratione*). In: *Whose Love of Which Country? The Intellectual History of Patriotism and the Legacy of Composite States in East-Central Europe*. Ed. Balázs TRENCSENYI – Márton ZÁSZKALICZKY. Budapest, sajtó alatt).

interlineáris glosszák már nagyobb változatosságot mutatnak. Nem lehetne kizárni, hogy esetleg a diákok kreatív tevékenységére bízták a szinonimák megtalálását, így segítve a nyelvi bőség kiépülését. Mégis úgy tűnik, hogy itt is elsősorban a tanár által minden egyes szóhoz felsorolt szinonimákból válogattak a diákok, amint ezt az alábbi részlet szinonimái tanúsítják a két kötetben:

*Aequabat²³ Martem quanquam sit iunior²⁴ annis
Hic animo exultans²⁵ pro²⁶ stagno constitit alto
Tunc hominum dinumque²⁷ (sic) pater²⁸ sublimis²⁹ olympos³⁰
Prospicit,³¹ et fusas³² miseratus pectore ranas
Caesariem quassat,³³ talique hinc³⁴ uoce locutus³⁵
Proh superi quam mira oculis spectacula cerno³⁶
Terrorem ingentem uideo Meridarpaga³⁷ in undis.³⁸
Perdere³⁹ iam ranas ardet⁴⁰ Nunc ocyus⁴¹ omnes
Pallada⁴² mittamus bello⁴³ Martemque ferocem⁴⁴ (6v)*

Egy másik részletnél is ugyanezt a jelenséget figyelhetjük meg:

*Vt⁴⁵ rana attollens⁴⁶ pallentia⁴⁷ corpora fluctu
Tergore⁴⁸ supposito⁴⁹ muri sua tecta petebat*

- ²³ *Similis erat* M
²⁴ *s[cilicet] Marte* M
²⁵ *gaudens* BM
²⁶ *ante* BM
²⁷ *deorum* M *diuorum* B
²⁸ *Iupiter* BM (a B-ben a *sublimis*, az M-ben a *hominum* fölé írva)
²⁹ *altus* M
³⁰ *ex celo* BM
³¹ *Iupiter* M
³² *prostratas* BM
³³ *commouet* B
³⁴ *dehinc* M
³⁵ *s[cilicet] Iupiter* M (a B-ben lapszéli jegyzetként: *Oratio Iouis*)
³⁶ *video* BM
³⁷ *murem* BM
³⁸ *in aquis* B
³⁹ *interficere* BM
⁴⁰ *cupit* BM
⁴¹ *velocius* B *velocius statim* M
⁴² *dea belli* B
⁴³ *ad B ad bellum* M
⁴⁴ *crudelem* M
⁴⁵ *postquam* BM
⁴⁶ *eleuans* BM
⁴⁷ *timentia* B
⁴⁸ *dorso* BM
⁴⁹ *ubi tergus erat supposito* BM

*Tum subito horrendum uisu uidere per undas
Hidrum⁵⁰ fatiferum⁵¹ tollentem⁵² colla sub auras⁵³ (3r)*

Az egyes szavak fölé jegyzett szinonimákat megvizsgálva látható, hogy itt már nagyobb önállósággal választották meg a diákok, hogy mi az, amit leírnak, és mi az, amit nem; a tanár minden bizonnyal minden egyes szóhoz adott egy-két variációt, de ebből csak a számukra lényegeset írták le. Ugyanakkor a változatok hasonlósága miatt azt is ki lehet zárni, hogy a tanítás során bármiféle interakcióra sor került volna a glosszázó tanár és a diákok között. Nem elképzelhetetlen, hogy a tanár sorról-sorra előre kidolgozott glosszát olvasott fel; nehéz elképzelni, hogy minden szót rögtönözve szinonimázott volna.

The *Batrachomyomachia* in Vienna at the Beginning of the Sixteenth Century: Notes on Teaching *Copia*

The *Batrachomyomachia*, attributed to Homer, proved to be a popular school text in the second decade of the sixteenth century in Vienna. Two editions of its Latin translation were published (1510 and 1516) with the primary purpose of supplementing a university course on the subject. The manuscript notes contained in the two surviving copies (Budapest and Munich) of the second edition shed light on the practical process of commenting classical texts at the faculty of arts in Vienna in this period. The quest for synonyms seems to have been aimed at enhancing the vocabulary and verbal competence of students, thus enabling them to write in a copious style.

⁵⁰ *serpentem* B *serpentem aqualem* M

⁵¹ *inferentem mortem* B *inferentem* M

⁵² *extollentem* M

⁵³ *in aere* B